

Darabos Enikő. *Testmetaforák a kortárs magyar irodalomban.* Marosvásárhely: Lector Kiadó, 2017. 279 oldal. ISBN 978-606-94183-0-7.

A *Testmetaforák* Darabos Enikő 2004 és 2014 között megjelent kritikáit és tanulmányait gyűjti egybe, amelyeket a kritikus saját bevallása szerint „a kortárs magyar irodalom legmeghatározóbb műveiről” írt, ahol a meghatározó „az, ami az adott kritikus/olvasó számára valamilyen tekintetben izgalmasnak és továbbgondolásra érdemesnek minősül” (7). Vagyis az írásokban a kritikus szellemi kalandot keres, de nem csak azt. Ennek a szellemi kalandnak a során Darabos a kortárs magyar irodalom *testét* járja körül tizennyolc magyar író huszonegy írásán keresztül, az emberi testet a nyelvi alternatívákon keresztül tartva az értelmezés fókuszában. Azaz, a szövegek a testi-érzéki létezés metaforikus, nyelvi elbeszélésének, elbeszélhetőségének módjait próbálják megtalálni, feltérképezni, szétszálazni. Azokra a kérdésekre keresik a választ, hogy hogyan érünk a nyelven keresztül a másik testéhez, hogyan érhet hozzá a nyelv a testhez, hozzáérhetünk-e egyáltalán a testhez a nyelvi mediatizáció által támasztott akadályok ellenében? Mert, ahogy Darabos a gyűjteményes kötet bevezetőjében írja is, „az ember minden szikrázó szellemi adottságával együtt mélyen az anyagban gyökerező létező” (9). Az írások téje tehát ennek a szövetszerű–szövegszerű materialitásnak, a test szövegi működésének a tetten érese a kortárs irodalom terében: Darabos Enikő azokat a *testmetaforákat* keresi, amelyekkel „érzéki létezésünk minél szélesebb spektrumban elmondhatóvá és faggathatóvá válik” (9).

Darabos három tematikus blokkba szervezte a kötetben összegyűjtött szövegeket. Az első, *Én—másik* címet viselő blokkban a szerző szándéka szerint olyan szövegeket olvashatunk, amelyek az interszubbjektív viszonyrendszerének, az *én* és a *másik* közötti komplex összefüggésrendszernek a vizsgálatára vállalkozik. Ebben a blokkban kapott helyett Oravecz Imrétől az *1972. szeptember*, Rakovszky Zsuzsától *A kényő árnyéka* és *A hullócsillag éve*, Bán Zsófiától az *Esti iskola*, Agota Kristoftól a *Trilógia* és *Az analfabéta*, Solymosi Bálinttól az *Életjáradék*, Grecsó Krisztiántól pedig a *Tánciskola* kritikai olvasata. A második rész, a *Test—nyelv* szövegei a textualitásnak azokat a módjait boncolgatják, amelyekkel a nyelv leírja, megérinti a testet, illetve amelyeken keresztül a test matériája beszüremkedik a nyelv szövetébe. Az itt feltérképezett művek között van Nádas Péter *Párbuzamos történetek*, Pályi András *Éltem és Túl*, Bartis Attila *A nyugalom*, Spiegelmann Laura (alias Kabai Lóránt) *édeskevés*, illetve Erdős Virág *Eüridiké*

című kötete. A harmadik, *A másik én* címet viselő blokk tartalmazza azokat a szövegeket, amelyek „az ember nevű létező” materiális viszonyait, az ember testi létezését kívülről meghatározó és belülről feszítő viszonyrendszereket kívánják feltérképezni, röviden azt, hogy miként él az ember, mint testileg meghatározott, testébe vetett társas lény (9). Ebben a részben a kritikai tekintet olyan szövegek felé fordul, mint Esterházy Pétertől a *Semmi művészet*, Darvasi Lászlótól a *Virágzabálók*, Bodor Ádámtól a *Verhovina madarai*, Szvoren Edinától a *Nincs, és ne is legyen!*, Szilasi Lászlótól *A harmadik híd*, Tompa Andreától a *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben*, továbbá Vajda Mihálytól a *Szókratészi buzatban*.

Darabos Enikő a posztmodern irodalomkritikának a szegedi deKON-csoportból magával hozott szövegértelmező eszköztárát használja, fejleszti tovább a kötetben olvasható tanulmányokban, a dekonstrukció és a pszichoanalízis szubjektumot szétszalázó, ízekre szedő és atomjaiban felboncoló eszközeivel építve meg a kortárs magyar irodalmi szövegek szubjektumainak szemiotikáját. Biztos kézzel vezeti keresztül az olvasót a lacani szubjektum-analízis labirintusán és a kristevai abjekt én-tekervényein, „az imaginárius és szimbolikus területek határsávjainak” (36–37) kijelölhetetlen, lehorgonyozhatatlan, ezért az értelmezés számára mindig új kihívást jelentő, a jelölés folyamatának ámító-csábító területein. A kritikus metafigurája otthonosan mozog abban a világban, ahol a „beszélő szubjektum számára [...] pusztító-elbizonytalanító erőként tételeződik a beszéd, a szövegelés kényszere” (78), és az önelvesztésig átérzi és átadja azt az esztétikai tapasztalatot, „hogymennyire kétségbeesítően és felemelően esetleges az a megfellebbezhetetlenül sajátjának érzett szavunk, hogy ’én’, mennyire körvonalalazhatatlan az a jelentéstartomány, amiben ez a terminus mozog” (72). Darabos Enikő szöveggé olvassa az általa olvasott szövegek énjét, hogyan is lehetne másként? „Mihelyt meg akarjuk érteni, az én nyelvivé (azaz szöveggé) válik, [...] ezáltal mérhetetlenül nehezzé válik a megértése, hiszen olyan absztrakciók által válik közvetíthetővé, melyek sajátos megmutatkozása elé vonnak áthatolhatatlan leplet” (267). Az éneket kereső és beszédre fogó Darabos mégis megkísérelt ezeken az áthatolhatatlan lepleken áthatolni, s a test metaforáinak útvesztőjében, a nyelvi absztrakciók ingoványában megkeresni az én testének és a test énjének összefonódását.

De mit is takar pontosan Darabosnál a test megszólaltatása, vagy másképpen, megnyitja-e a kritikus test-értelmezése a test kitakarásának, a nyelvi absztrakcióktól a hús-vérig eljutásnak a lehetőségét? Kap-e teret és hangot a test olyan többdimenziós társadalmi kiterjedése, ami kitakarja a testek heteronormativitáson túli nemét, szexualitását, vágyait, kudarcait, súlyát, sebeit, magányosságát vagy társasságát, amely dimenziók mind

hatalmi működésbe ágyazottan nehezednek az én-testekre? A kötet legkidolgozottabb, leghosszabb lélegzetvételi, tanulmányában, „A néma test diskurzusa”-ban Catherine Belsey (1995) nyomán Darabos maga is kifejti, az irodalom mindig valamilyen ideológiák hordozója (is), hiszen az irodalom is azokkal a diszkurzív gyakorlatokkal operál, amelyek a testek kulturális előállításáért és szabályozásáért, a testi létezmódok/kifejezmódok megengedhető és megengedhetetlen dimenzióinak és területeinek kijelöléséért felelősek. Darabos megfogalmazásában:

olyan kultúrakritikai perspektívában tekintem a test, a nemi identitás és a szexualizált szubjektum megszólaltatásának irodalmi alternatíváját, amely ebben a kétirányúságban ragadja meg a figuratív nyelv működését: egyfelől mint a testre alapozó (kicsit erősebben szólva, a testet kihasználó) szimbolikus identitás kialakításának közege, másfelől a szilárd körvonalakkal rendelkező, szexuális reprezentációkba dermesztett „engedelmes test” kulturális konstrukciójának folyamatos eltörlése és felülírása. (98)

Ez, tulajdonképpen, egy kirekesztő mátrix, amely által a szubjektumok kialakulnak, és amely „megköveteli a kivetett lények territóriumának párhuzamos létrehozását is, azokét, akik még nem ‘szubjektumok’, de akik a szubjektum territóriumának konstitutív külsejét alkotják” (Butler 2005, 17). A szubjektumok ‘létrejöttének’, kulturális és társadalmi konstitúciójának feltétele ugyanis a testekre és a testekbe íródott, a testek közé ékelődött előírások és szabályok elfogadása, megtestesítése. Azonban az irodalomkritikus Darabos Enikő számára fontos annak leszögezése, hogy az irodalom nemcsak a társadalmi normarendszer testekre és testekbe írásában résztvevő diszkurzív gyakorlatként funkcionálhat, de „az irodalom beleszólhat a test szabályozását végző biopolitikai diskurzusba”, sőt, „az irodalmi nyelv maga is javasolhat új megszólalási módokat, retorikai alternatívákat a test és a tabuizált érzéki tapasztalatok megszólaltatására” (98).

A *Testmetaforák* pontosan ezeket az alternatív megszólalási módokat, a tabusított érzéki tapasztalatok irodalmi kifejezési módjait térképezi fel a kortárs magyar irodalom szövegeiben. A kérdés az, hogy az 1972. szeptembertől a *Szókratészi buzatbanig* terjedő szövegszála olvasása során eljut-e a kritikus Darabos a nyelvi absztrakcióktól a hús-vér testig, vagy inkább megmarad a szabadság, az individualizmus, az én és a másik keresésének metafizikai dimenziójánál, ahol a test valamiféle apropó marad, egy szükséges kellék a nyelv kritikai beszéltetéséhez, *tabula rasa*, amit a nyelv tölt fel újra és újra jelentéssel. Ahogy az érzékeny önreflexió kimondatja magával a szerzővel is, „Oravec 1972. szeptemberétől hosszú út vezet Tompa

Andrea óvatos-erős testpolitikájához és Vajda Mihály naplójaihoz” (7). Amit ugyanis Darabos a magyar irodalom sajátságos helyzetéről mond, hogy azt „valamiféle különösen szívósan jelentkező [...] álszemérem jellemzi az érzékiség, az érzéken létező test megszövegesíthetőségét illetően” (98), még inkább érvényes megállapítás a magyar irodalomkritikáról, hiszen a test és annak érzéki tapasztalatai irodalmi műalkotásként csak meglehetősen szigorú, szűk korlátok között olvasód(hat)nak és értelmeződ(het)nek. Amiről itt szó van, az az irodalmi kánon férfiközpontúságának hagyománya, amelyen belül a testek a patriarchális rendszer szabályrendszere által meghatározva jelenhetnek csak meg, illetve amely kijelöli/megjelöli azokat az élesen körülhatárolt beszédmódokat, amelyeken keresztül a ‘női’ és a ‘férfi’ testek értelmeződhetnek. Az alapvető kérdés ebben a férfiközpontú irodalmi térben mozogva az, hogy ki hogyan beszélhet a testről, ki melyik testről beszélhet, mennyire lehet lemezteleníteni a testet a maga érzéseivel, érzékekkel, vágyakkal, akarásokkal, sebekkel, fájdalmakkal, hússal és vérrrel telt komplex valóságában, mennyire kell letakarni, szavakkal elfedni, a szimbolikus rendbe burkolni ezt a testiséget, amely a heteronormatív szempontok szerint működő patriarchális értékrend felől szabályozódik.

A Darabos Enikő által elemzett irodalmi szövegekben is ez a testekre vonatkozó heteronormatív szabályrendszer íródik meg vagy éppen íródik felül. A Szerző kritikái, bár kimondatlanul, mégis rávilágítanak arra, hogy a magyar irodalom kortárs szövegeiben az a heteroszexista szöveggeneráló erő működik, amelynek révén a férfi testek más elbírálás alá esnek, mint a női testek, s ahol a férfi testek többnyire valahogy felülemelkednek „a test minden állatias mocskán” (161), míg a női testek vagy az alpári nyelvet beszélő Évákká, vagy a „tisztán felmagasztosuló [...] természet-ősonya”-vá (161), vagy állatként kezelt feleséggé redukálódnak (146), vagy „az érzékiség és a szépség kiismerhetetlenségének példázataként” (81) értelmeződnek. Ezzel párhuzamosan azonban azt is láthatjuk, hogy a kortárs magyar irodalmi térben megindult azoknak az idáig élesen körülhatárolt területeknek a felülbírálata, amelyek mint a patriarchális, de jelöletlen irodalom területe el voltak zárva a nők, mint irodalmi alkotók és mint irodalmi figurák elől. A női szexualitás és a női test nők által történő irodalmi megírása pontosan ilyen élesen körülhatárolt területnek számít. Ahogy az burkoltan Darabos elemzéseiből is kitűnik, a Rakovszky Zsuzsa, Bán Zsófia, Erdős Virág és Tompa Andrea írásainak sikerül szöveggeneráló motorrá tenniük a nők által megszólaltatott/megírt/megélt női szexualitást és a lemeztelenített női test minden látható és láthatatlan történetét. Ezeknek a szövegeknek sikerül rámutatniuk a magyar irodalom és irodalomkritika diszkurzusának heteroszexualizáltságára és egyúttal megbontani annak hierarchiáját. Ugyanakkor csak burkoltan, mert bár Darabos Enikő érti, érzi a női és férfi

testekre nehezedő, a női és férfi testeket egyaránt gúzsba kötő hatalmi egyenlőtlenségeket, mégsem problematizálja „a szexuális reprezentációkba dermesztett 'engedelmes test'” kulturális konstrukcióját (98). Azok a kérdések, hogy melyik test engedelmes és melyik nem az, hogy kinek és mitől és hogyan lesz engedelmes ez a test, hogy milyen kulturális és társadalmi folyamatok, szabály- és értékrendszerek miatt marad meg engedelmesnek, s főleg hogy mi van, mi jöhet az engedelmesség után, sajnos kimondatlanok és megválaszolatlanok maradnak. Ha ezek a kérdések is bekerültek volna az érzéki létezés spektrumát faggató *Testmetaforák* kérdései közé, közelebb kerültünk volna Darabos célkitűzéséhez, a kortárs magyar irodalom hús-vér testéhez, illetve annak a szemléletmódnak az irodalmi és irodalmon túli leleplezéséhez, hogy „ebben a világban mindenki kissé hunyorogva néz a nőkre, és jobbra saját devianciáit látja beléjük” (224).

Tóth Andrea
Szégedi Tudományegyetem

Felhasznált irodalom

- Belsey, Catherine. 1995. „A szubjektum megszólítása.” *Helikon* 41 (1–2): 14–34.
- Butler, Judith. 2005. *Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól.* Barát Erzsébet & Sándor Bea (Ford). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.